

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ КАРНОГО РОЗШУКУ ТА ЇЇ ВИДИ

В органах внутрішніх справ України, за статистичними даними, працюють фахівці більш ніж 150 спеціальностей кожна з яких має свою специфіку діяльності. Важливе значення у правоохоронних органах має діяльність працівників кримінальної міліції, робота яких належить до розряду складних професій з досить високими психологічними й психофізіологічними вимогами.

На жаль, підготовка до професійної діяльності в навчальних закладах МВС не завжди досягає необхідних результатів. На оперативну роботу щорічно направляється велика кількість молодих спеціалістів - випускників вищих навчальних закладів МВС України, які не мають сформованих професійно-важливих якостей, притаманних працівнику карного розшуку.

Результати опитувань випускників ЗЮІ ДДУВС України показали, що тільки 60% опитаних вважає себе підготовленими для самостійного несення служби, 30 % опитаних – не зовсім підготовленими, 7% - не підготовленими і 3% - утрималися від відповіді на це питання. Разом з тим 80 % респондентів відзначили недолік практичних навиків і досвіду роботи 20% вказали на проблеми в теоретичних знаннях.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що вивченню професійно-психологічних особливостей діяльності працівників кримінальної міліції надається багато уваги але в науковій літературі немає єдиного визначення переліку професійних компетентностей які повинен мати працівник карного розшуку. Також немає єдиного визначення щодо переліку знань, умінь та навичок які повинен мати оперуповноважений карного розшуку.

Важливе значення для усунення таких проблем, має акмеологічний підхід, який визначає інше вивчення професіоналізму професіогенезу працівників карного розшуку, як високого рівня розвитку ПВЯ.

Комплексній проблемі професіоналізму працівників органів внутрішніх справ приділяли увагу багато авторів: О.В. Іванова, В.В. Конопльов (проблема адаптації та психологічної адаптації курсантів), Д.Н. Узнадзе (проблема загальної мотивації того, хто навчається), В.М. Коробка, А.А. Попов (проблема формування сучасної правової свідомості та культури курсантів), І.Л. Олійник, К.Л. Федоров, А.В. Юрченко, А.В. Чернігова (проблема наставництва в ОВС), С.В. Городянко, І.Г. Кириченко (професіоналізм працівників ОВС), Г.Є. Запорожцев, Є.Г. Запорожцева, В.А. Глазков (проблема професійного відбору до ОВС), Е.А. Подольська, Є.Д. Клімов, А.Ф. Ноздрачов (проблема загального професіоналізму державних службовців).

Проблемні питання компетентності органів внутрішніх справ досліджували О.О. Аксьонов, Г.В. Атаманчук, О.М. Бандурка, В.С. Венедіктов, Д.К. Бекишев, І.П. Голосніченко, М.І. Інший, К.К. Єрмаков, В.К. Колпаков, Я.Ю. Кондратьєв, Л.Л. Попов, О.І. Ульянов, Ю.А. Тихомиров, М.Ю. Фролов, Г.В. Щекін, В.М. Шванков та інші вчені. Однак комплексних дослідження з питань професійної компетентності, видів професійної компетентності, професійних знань, вмінь, навичок працівників карного розшуку не проводились, у зв'язку з цим залишається багато невирішених проблем і питань.

Метою статті є: а) з'ясування сутності поняття професійна компетентність працівників карного розшуку; б) визначення видів професійних компетентностей працівників карного розшуку залежно від видів юридичної діяльності; в) виділення знань, умінь та навичок які повинні бути притаманні оперуповноваженому для ефективної професійної діяльності.

Функціональні обов'язки оперуповноваженого оперативних підрозділів ОВС полягають у реалізації оперативно-розшукової діяльності, яка здійснюється гласно і негласно шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, з метою захисту життя, здоров'я прав і свобод особистості, власності, безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Основними завданнями оперативно-службової діяльності є виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів, виявлення осіб, які їх підготовлюють, здійснюють чи здійснили; здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від кримінального покарання, безвісти зниклих громадян [1, с. 95].

До особливостей особистості працівника карного розшуку відносять його професійну компетентність і впевненість у собі, натренованість до дій в нетипових ситуаціях, витримку, самовладання. Від професійної компетентності оперуповноваженого залежить успішність реалізації оперативно-розшукових функцій фахівця, його творчої самореалізації в професійній діяльності.

Поняття професійної компетентності традиційно включає сукупність професійних знань, умінь і засобів виконання професійної діяльності. Досягнення компетентності часто ототожнюють з професіоналізмом і набуттям професійної майстерності в певній галузі. Так І.А. Зязюн, О.А. Дубасенюк вважають компетентність необхідним, важливим компонентом професіоналізму.

В.С. Венедіктов, М.І. Іншин професійну компетентність державного службовця органів внутрішніх справ визначають, як його здатність до ефективної самореалізації у практичній діяльності спеціальних професійних знань, що обумовлені особистими якостями і компетенцією. Професійна компетентність передбачає не тільки результат чи оцінку діяльності працівника ОВС, але і сам хід його мислення і діяльності; можливі наслідки конкретного способу правоохоронного впливу. Професійна компетентність визначається не тільки компетенцією, діловими й особистими якостями, але і колом конкретних питань та проблем, що реалізуються у рамках професійної діяльності державних службовців органів внутрішніх справ [2, с. 44].

В.Л. Лапшина професійну компетентність правоохоронців визначає як систему знань, що постійно розширюється і дозволяє виконувати працівникам професійні завдання з високою продуктивністю. Професійна компетентність, на її думку, безпосередньо пов'язана і з професіоналізмом особистості, тому до підструктури професіоналізму діяльності відноситься лише та її складова частина, яка включає вміння ефективно діяти в своїй службовій сфері. Структура і зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою виконуваної професійної діяльності та її належності до певних типів.

Концептуально з акмеологічних позицій становлення та розвиток професіонала-правоохоронця можна розглядати як процес і результат системних перетворень особистості працівника, що включають взаємозалежні прогресивні зміни таких основних підсистем, як-то:

- підсистема професіоналізму діяльності (розвиток професійної компетентності, професійних навичок і вмінь);
- підсистема професіоналізму особистості (розвиток здібностей, професійно важливих і індивідуально-ділових якостей, рефлексивної організації та рефлексивної культури, творчого й інноваційного потенціалу, мотивації досягнень);
- підсистема нормативності діяльності й поведінки (формування професійної і моральної системи регуляції поведінки, діяльності та стосунків);
- підсистема продуктивної Я-концепції [3, с. 225].

Сукупність професійних знань, умінь і навичок, за переконаннями Е.Ф. Зеєра, визначає професійну компетентність особистості, формує його як спеціаліста широкого профілю, що дає можливість у подальшому професійному становленні "приєднувати" загальнопрофесійні знання, вміння та навички.

На думку О.А. Левенець, професійна компетентність персоналу ОВС зумовлений сформованістю певного кола спеціальних умінь, які входять до різних видів правоохоронної діяльності. Такі вміння є ключовими, вони характеризуються широким діапазоном застосування і забезпечують ефективне виконання інтегративних видів службових завдань працівників міліції. При проведенні свого дослідження, вона виявила, що у середньому, на кожний вид професійної діяльності припадає від 70 до 120 важливих функцій, а відповідно і професійних вмінь. На її думку, професійна компетентність персоналу ОВС зумовлена розвитком ключових вмінь, які входять у різні види правоохоронної діяльності [4, С. 611].

С.В. Городянко визначає компетентність працівників ОВС, як знання ними справи, наявність необхідної освіти, навичок у роботі, вивчення та завдання передового досвіду.

На думку О.С. Губаревої, професійна компетентність працівника ОВС – це система, яка формується завдяки наступним складовим: навченості, професійній освіті, необхідним професійним якостям та професіоналізму.

Таким чином, проаналізувавши вищевикладені поняття професійної компетентності працівників ОВС, дані різними науковцями, можна дійти висновку, що професійна компетентність працівника карного розшуку – це наявність акмеологічних знань, умінь, навичок, здатностей, спроможностей, індивідуально психологічних властивостей та наявність високих (розвинутих) професійно важливих якостей у оперуповноваженого, який за допомогою гласно або негласно пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів виконує завдання оперативно-розшукової діяльності, які передбачені законом.

Розглянувши поняття професійної компетентності працівника карного розшуку, необхідно виділити її види. Щодо видів професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ у науковій літературі є багато різних поглядів науковців.

Так, Т.Г. Грица вважає, що правоохоронна компетентність працівників ОВС обіймає наступні чинники (види компетенцій): когнітивно-педагогічні; конструктивно-виховні, комунікативні та оціночно-регулятивні компетенції.

На думку А.В. Кайдаш, професійна компетентність працівника правоохоронних органів може бути структурована як система, що включає наступні компоненти: спеціальний, інтелектуальний, комунікативний і психолого-педагогічний.

На думку С.О. Філіппова, у професійній компетентності офіцерів-оперативників державної прикордонної служби України можна виокремити такі компоненти: комунікативну, спеціальну, екстремальна професійну та аутокомпетентність.

В.С. Отрешко до особистісної компетенції, характерної для фахівців правоохоронних органів будь-якого профілю, включає такі складові (різновиди компетенції): соціальну, персональну, інформаційну, еколого – валеологічну. Як загальні компоненти професійної компетентності працівників правоохоронних органів він виділяє такі складові: спеціальну, комунікативну, аутокомпетентність, організаторську, пошуково-реконструктивну.

На думку О.С. Губаревої, професійна компетентність складається з соціально-правової, спеціальної, персональної, аутокомпетентності та екстремальної компетентності.

Таким чином ми бачимо, що єдиного визначення щодо видів професійної компетентності, які повинні бути притаманні працівнику органів внутрішніх справ не має.

Проаналізувавши види професійної компетентності, які представлені вищезазначеними науковцями ми зробили анкету, за допомогою якої провели анкетування 127 працівників карного розшуку м. Запоріжжя. Метою проведення анкетування було виявлення видів професійної компетентності, які повинен мати працівник карного розшуку для ефективної діяльності. Крім вищезазначених видів професійної компетентності, які виділяють науковці, у цю анкету ми також додатково включили види компетентності в залежності від видів юридичної діяльності (оперативно-розшукової діяльності). Працівникам карного розшуку пропонувалось вибрати за п'ятибальною шкалою види компетентності які повинні бути в працівника карного розшуку. Результати анкетування представлені на рисунку 1.

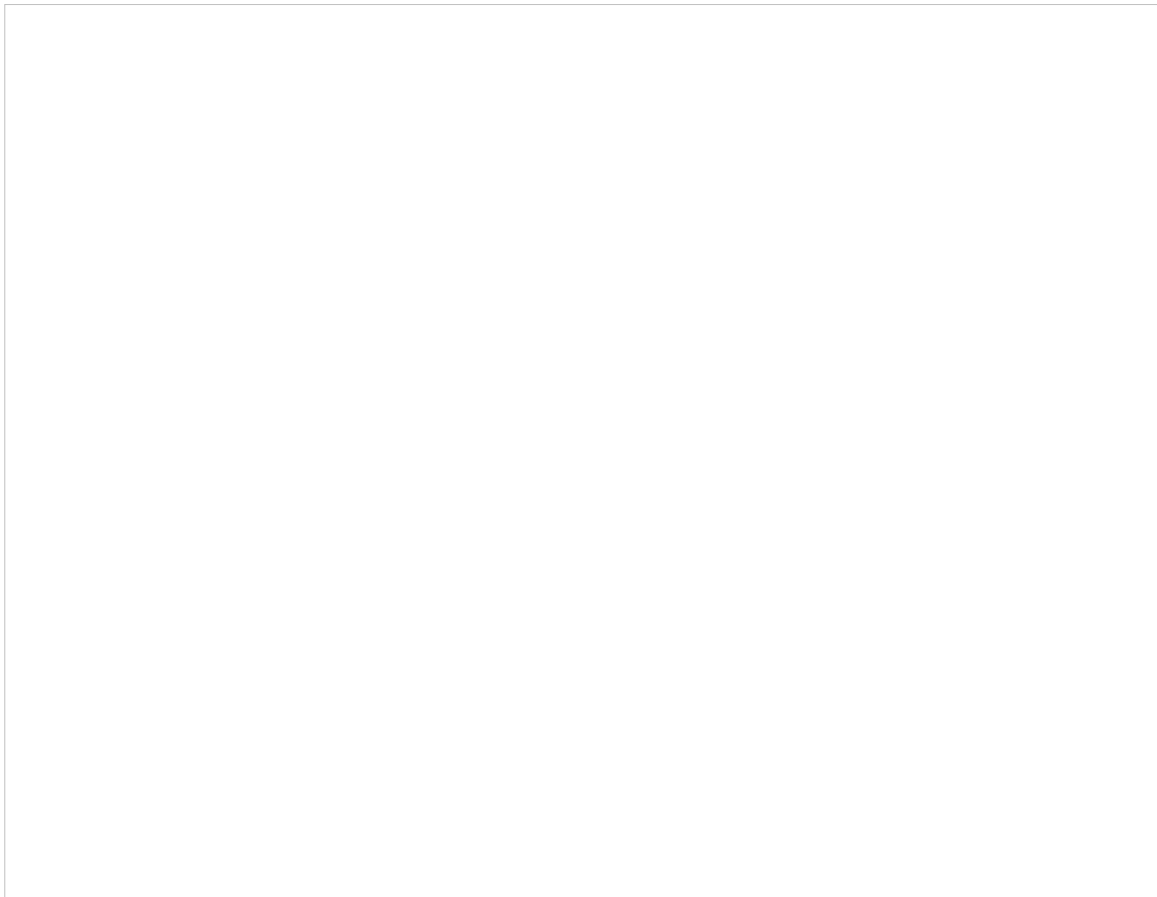

Рис. 1. Результати анкетування щодо видів компетентностей працівників карного розшуку

Таким чином, ми виявили що робота працівника потребує наявності багатьох компетентностей, але найбільш важливі серед них є компетентності, які набрали найбільший бал у результаті анкетування.

При здійсненні оперативно-розшукової діяльності кожен із зазначених різновидів компетентності може виступати як самостійний елемент, у тісному взаємозв'язку з іншими видами або ж як допоміжний, що забезпечує інші види. Так наприклад, засвідчувальна компетентність пов'язана з правовою, технічною, культурною. З правовою - при оформленні процесуальних документів оперуповноважений повинен дотримуватися правил, та норм кримінально - процесуального законодавства, з технічною – знати як роздрукувати цей документ за допомогою комп'ютерної техніки, з культурною – оформлення та заповнення процесуальних документів з дотриманням вимог щодо культури, мови та стилю документу. Екстремальна компетентність пов'язана з вогневою, конфліктологічною тощо. Таких прикладів можна приводити дуже багато.

Розглянемо докладніше кожен компонент компетентності.

Пошукова компетентність працівників карного розшуку передбачає пізнання і оцінку ними навколишньої дійсності, конкретних умов і обставин оперативно-розшукової діяльності. Ця підструктура направлена на рішення задач, що стоять перед оперативно-розшуковою діяльністю, що накладає певний відбиток на зміст пошукової підструктури професійної діяльності.

Особливості когнітивного процесу працівників полягають у тому, що вони пізнають і оцінюють не тільки події, що відбуваються, але і здійснюють ретроспективний аналіз фактів і явищ, які були здійснені у минулому. При цьому оперуповноважені активно використовують безпосереднє, інтуїтивне та аналітичне пізнання. Конкретними результатами такого пізнання, як правило, є створення і формування інформаційних масивів, що містять відомості оперативно-розшукового характеру; проведення конкретних оперативно-розшукових заходів.

Важливим у цьому виді компетентності є знання, вміння, навички оперативно - тактичного прогнозування, тобто уявне представлення процесу та результатів роботи, мисленеве уявлення себе в передбачуваних подіях, планування оперативного - розшукових дій і оперативних заходів.

Результати проведеного нами анкетування показують, що для достатнього рівня пошукової компетентності, працівники карного розшуку повинні володіти наступними професійно важливими якостями: умінням вибрати з великого об'єму оперативної інформації ту, яка необхідна для вирішення задачі; здібністю до рефлексії; оперативною інтуїцією; здатністю мислити і ухвалювати рішення самостійно при недоволіку і суперечності оперативної інформації; умінням бачити декілька можливих шляхів рішення оперативно – тактичних задач і вибирати найефективнішу, знаходити нові, незвичайні рішення; умінням швидко переходити від роздуму до дії; знанням злочинних традицій, звичаїв, жаргону; акторськими здібностями; гнучким творчим мисленням; умінням переконувати; прогностичними здібностями; розвинутою уявою; винахідливістю при проведенні оперативного - розшукових заходів; розвинутою пам'яттю; оперативною спостережливістю; здатністю швидко перемикаєти увагу з одного виду діяльності на іншу; стійкою увагою.

Попереджувальна компетентність працівників карного розшуку проявляється в їхній психічній активності і предметній діяльності, направлених на попередження злочинів і правопорушень; виявлення, причин і умов, що породжують злочинність і порушення громадського порядку, також умов, які сприяють їх скоєнню, вжиття заходів щодо усунення таких причин і умов.

В процесі реалізації оперативного - розшукових заходів, проведення оперативних перевірок і розробок працівники карного розшуку здійснюють загальну і індивідуальну профілактику злочинів. Загальна профілактика є діяльністю працівників оперативних апаратів по виявленню причин і умов злочинів, розробці і здійсненню заходів, направлених на їх усунення. Профілактичні заходи діляться на три класи: загальнопопереджувальні; попередження окремих видів злочинності; технічні заходи попередження конкретних злочинів.

Індивідуальна профілактика направлена на вивчення особи, життєвих ситуацій, причин і умов, сприяючих здійсненню злочинів. Основними її задачами є:

- встановлення осіб, схильних до здійснення злочинів, і безпосередня профілактика останніх;
- визначення і усунення суспільне небезпечних форм поведінки;

- дія на особу правопорушника і його оточуюче мікросередовище.

Ефективне здійснення попереджувальної діяльності вимагає від працівника карного розшуку наявності таких професійно важливих якостей, як відповідальність; сумлінність; старанність; далекоглядність; схильність до аналізу; оперативна інтуїція; уміння переконувати; гнучке творче мислення; прогностичні здібності; розвинена пам'ять; адекватне сприйняття; стійка увага; спостережливість; емоційна стійкість; завзятість і наполегливість.

Засвідчувальна компетентність працівників карного розшуку полягає в отриманні об'єктивної інформації, яка підтверджує правоту висунутої версії, обґрунтованість проведених оперативно - розшукових заходів щодо виявлення осіб, які скоїли злочини, встановлення і документального закріплення фактів і обставин подій у справах оперативного обліку, які підлягають доказуванню по кримінальним справам. Даний вид компетентності працівника карного розшуку застосовується, як правило, у формі оперативної перевірки, оперативної розробки і оперативно-розшукового супроводження досудового розслідування.

Засвідчувальна компетентність покликана допомагати процесу об'єктивного сприйняття оперуповноваженим, покликана ліквідувати помилки в пізнавальній діяльності. Конструктивне рішення, викладене в документі, завжди повинно бути обґрунтоване аналізом і синтезом фактів, виявлених у процесі оперативно-розшукової діяльності. Протоколи дій концентрують у собі результати не тільки пізнавальної, але і конструктивної діяльності оперуповноваженого. Засвідчувальна діяльність супроводжує всю роботу працівника карного розшуку з початку виконання його завдань.

Засвідчувальна компетентність передбачає володіння працівником карного розшуку наступними професійно важливими якостями: енергійністю; сумлінністю; відповідальністю; далекоглядністю; емпатії і стереотипізації; практичним мисленням; здібністю умінням аналізувати оперативну ситуацію; прогностичними здібностями; до рефлексії, оперативною інтуїцією; розвинутою пам'яттю та спостережливістю; наполегливістю; акуратністю; пунктуальністю; мати грамотну письмову мову.

Комунікативна компетентність працівників карного розшуку характеризується наявністю специфічного виду праці - професійним спілкуванням. Саме в спілкуванні працівники проявляють і реалізують соціально - психологічні та індивідуально-психологічні характеристики, правовідносини (наприклад, у ході залучення агентів, їх навчання і виховання, реалізації матеріалів справ оперативної перевірки і розробки тощо).

При здійсненні оперативно-розшукової діяльності працівнику карного розшуку доводиться вступати в відносини з іншими особами. Професійне спілкування виступає як психологічний чинник, засіб досягнення службово-оперативних задач. Складність професійного спілкування визначається розмаїттям цілей і задач, суб'єктів і об'єктів, форм і методів, засобів і умов взаємодії. У спілкуванні відбувається обмін інформацією, взаємовплив і взаєморозуміння людей, здійснюється вплив один на одного, передача досвіду.

Оперуповноважений повинен уміти, встановлюючи діловий контакт, завоювати в співрозмовника довіру, привабити його до себе, тобто досягати такого ситуативного стану взаємовідносин, який характеризується досягненням взаєморозуміння і зняттям психологічних бар'єрів при вчиненні якихось дій, що мають значення для успішного розв'язання оперативно-службових задач. Комунікативна компетентність потребує застосування засобів спілкування оперуповноваженого з іншими людьми: письмового, візуального, мовного. У кожному з них у залежності від задач спілкування є свої особливості, що повинні бути ретельно вивчені з тим, щоб працівник кримінальної міліції міг застосовувати найбільш доцільний спосіб комунікації у тих або інших умовах.

Для ефективного реалізації комунікативної компетентності працівники карного розшуку повинні володіти набором таких психологічних професійно важливих якостей, як: обов'язковість; тактовність; допитливість; здібність до рефлексії, емпатії і стереотипізації; винахідливість; здатність встановлювати психологічні контакти з різними учасниками спілкування; проникливість; уміння слухати співбесідника; володіння вербальними і невербальними засобами комунікації; почуття гумору.

Головним змістом *конструктивної* компетентності є відбирання та композиція отриманого матеріалу, а також планування послідовності та змісту оперативно - розшукових заходів направлених на розкриття злочинів, розшук злочинців тощо.

Відбір та композиція матеріалу — це відновлення певної події за матеріальними (зміни в матеріальному середовищі) та ідеальними (пам'ять та мислення людей) слідами. Наприклад, в оперативно розшуковій діяльності це може відбуватись у вигляді версії. Оперативна версія, перш за все, спрямована на створення модельного уявлення про подію злочину. Але, окрім цього, версія відіграє важливу роль у визначенні способів одержання інформації, спрямованої на з'ясування причин відомих фактів та явищ, а також на встановлення зв'язків між подіями та невідомими обставин події, що відбулася. Тобто, по суті, версія і є планом оперативно - розшукових дій, що складається з суттєвих інформаційних зон (факти, особи, предмети, явища), на підставі яких визначаються засоби та джерела додаткової інформації.

Задачі, які вирішуються оперативними працівниками органів внутрішніх справ, мають вірогідний характер. Тому можливість відхилень фактично одержуваних даних від запланованих достатньо велика. Плани оперативних заходів повинні бути гнучкими, внутрішньо несуперечливими і взаємопов'язаними по місцю, часу, взаємодії тощо.

Конструктивна компетентність необхідна при реалізації всіх напрямів діяльності оперативного працівника. Але конструктивна компетентність має свої відмінності: елемент передбачення завжди охоплює лише певний етап загальної мети. Така особливість визначається пошуковим характером пізнання, де кожен новий факт може змінювати, доповнювати уявлення, що склалося, змінювати планування наступних дій.

У найбільш широкому смислі під конструктивною компетентністю розуміють планування дій для досягнення мети.

Особливості конструктивної компетентності працівника карного розшуку припускають наявність у нього наступних якостей розуму: глибини, самостійності, гнучкості, критичності, продуктивності, широти, швидкості, психологічної проникливості.

Організаторська компетентність працівників карного розшуку полягає в умілому використуванні організаторських аспектів в оперативній роботі. Від того, наскільки правильно вони організують агентурну роботу, взаємодію з конфідентами, залежить в цілому ефективність їх професійної діяльності. Як організатор працівник повинен уміти координувати діяльність конфідентів, контролювати засвоєння і хід виконання ними оперативних завдань, підтримувати з ними рівні і оптимальні відносини, своєчасно усувати умови, сприяючі виникненню конфліктних ситуацій, попереджати міжособові конфлікти, знаходити адекватні способи їх дозволу.

Для успішного виконання організаційної підструктури працівникам необхідні такі професійно важливі якості, як: розвинена професійна мотивація; сумлінність; адекватна самооцінка; принциповість; енергійність; далекоглядність; розвинене практичне мислення; здібність до рефлексії, емпатії і стереотипізації; уміння переконувати; ерудиція; винахідливість; розвинена увага; проникливість; розвинена пам'ять і сприйняття, увага і спостережливість; психофізична витривалість; стійкість до стресів; самоконтроль; рішучість; прогностичні здібності.

Таким чином, діяльність працівника кримінальної міліції знаходиться у безпосередній залежності від її психологічного забезпечення. Як видно, у цілому професійна компетентність оперуповноваженого забезпечується завдяки реалізації різних видів професійної компетентності, які являють собою складний комплекс знань, вмінь та навичок оперативно розшукової діяльності, які у більшості випадків взаємопов'язані між собою. Разом з тим, найважливішими серед видів професійної компетентності доцільно виділяти ті, які необхідні для виконання професійної діяльності, а саме: пошукову, попереджувальну, засвідчу вальну, комунікативну, конструктивну та організаторську. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що навчально-виховний процес у ВНЗ МВС України повинен бути спрямований на формування у курсантів, майбутніх оперуповноважених, видів професійних компетентностей, які передбачають в собі знання, вміння та навички які будуть необхідні працівникам у майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): Монографія.– К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
2. Венедиктов В.С., Іншин М.І. Поняття, зміст та особливості професійної компетенції державних службовців органів внутрішніх справ України // Право і безпека. – 2004. – Т.3. – № 3. – С. 44-48.
3. Латишина В.Л. Професіоналізм працівника органів внутрішніх справ: системний аналіз // Право і безпека. – 2004. – Т.3. – № 3. – С.224-228.
4. Левенць О.А. Професійні вміння у структурі діяльності працівників органів внутрішніх справ // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень / За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А.А. Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – 688 с.

Подано до редакції 08.12.08
